

άρμονικά, μέ τόν κεντρικό σχεδιασμό. Τό στοίχημα, ώς γνωστό, δέν κερδήθηκε καί ή σημερινή κρίση έχει εκεί, πρίν άπ' όλα, τίς ρίζες της. Άλλά ό τρόπος πού επιχειρείται νά λυθεί ή αντίφαση, σήμερα, διαφέρει άπό χώρα σέ χώρα. Στήν Πολωνία π.χ. ή αντιπολίτευση κέρδισε ήδη τίς εκλογές. Στήν Ούγγαρία τό ίδιο. Ό Τσαουσέσκου φανταζόταν ότι θά καταπνίγει έσσει τήν αντίσταση μέ τή δύναμη τής μυστικής άστυνομίας. Καί ή μέν βασιλεία του έληξε, τό χάος όμως βασιλεύει ακόμα στή γειτονική Ρουμανία. Οί Κινέζοι, μετά τή δεξιά στροφή, έφτασαν νά δολοφονούν τούς εργάτες καί τούς φοιτητές για νά σώσουν τήν σύζευξη τής καπιταλιστικής παλινόρθωσης μέ τή δικτατορία του κομματικού-κρατικού μηχανισμού.

Ό όρίζοντας για τήν ώρα είναι ζοφερός. Άλλά άπό τή Σοβιετική Ένωση είχε αρχίσει νά διαφαίνεται κάποια έλπίδα, στό βαθμό πού οί λαϊκές μάζες θά αρχίζουν νά μπαίνουν στή μάχη. Μιά νίκη του σοσιαλισμού σ' αυτή τή χώρα θά αναπτέρωνε τίς έλπίδες καί τίς δυνατότητες του παγκόσμιου εργατικού κινήματος. Όστόσο καί ή κρίση στή χώρα αυτή όξύνεται μέ άπρόβλεπτες συνέπειες, ενώ ή ήγεσία του ΚΚΣΕ προσανατολίζεται όλο καί περισσότερο προς τήν οίκονομία τής άγοράς.

9 Έργατική Δημοκρατία

Δημοκρατία! Ποιά δημοκρατία; Τή σοσιαλιστική! Άλλά σοσιαλιστική δημοκρατία χωρίς σοβιέτ είναι λόγος κενός.

Στίς θέσεις του Άπρίλη (1917) ό Λένιν ώς γνωστόν είχε ρίξει τό σύνθημα: «Όλη ή Έξουσία στά Σοβιέτ». Ό θεσμός τών σοβιέτ λειτούργησε, όπως λειτούργησε, στά πρώτα χρόνια τής σοβιετικής έξουσίας. Άλλά μέ τή βαθμιαία άπονέκρωση τής πρωτοβουλίας τών μαζών, τά σοβιέτ, άπό χώρος δημιουργίας καί άμεσης άσκησης τής δημοκρατίας, έγιναν ί μ ά ν τ ε ς μεταφοράς τών κομματικών αποφάσεων, παράρτημα του επικυρίαρχου μηχανισμού, τυπικός θεσμός χωρίς ουσιαστική έξουσία. Ό θάνατος τής εργατικής δημοκρατίας ήταν, άπό μία άποψη, ό θάνατος τών σοβιέτ. (Τυπικά, βέβαια, τά σοβιέτ ύπήρχαν πάντα, καί ή δημοκρατία όνομαζόταν πάντα «σοβιετική»).

Άναγκαίος όρος για τήν αναγέννηση του σοσιαλισμού, είναι ή ανανέωση τής έξουσίας τών σοβιέτ. Η τελευταία, μέ τή σειρά της, είναι μία άπό τίς πλευρές τής ριζικής ανανέωσης του πολιτικού συστήματος στή Σοβιετική Ένωση. Στήν Εισήγησή του στή 19. Πανερωσιακή Συνδιάσκεψη του ΚΚΣΕ, ό Γκορμπατσόφ ήταν σαφής: «Νά ξαναφέ-

ρουμε στή ζωή τό κύρος τῶν σοβιέτ! Ἐδῶ δέν μπορούμε νά ξεμπερδέψουμε μέ ἡμίμετρα [...]. Οὔτε ἓνα κρατικό, οἰκονομικό ἢ κοινωνικό ζήτημα δέν μπορεί νά λυθεῖ παρακάμπτοντας τά σοβιέτ. Ἡ κομματική πολιτική –οἰκονομική, κοινωνική, ἐθνική– πρέπει νά περνᾶ πρώτα καί κύρια ἀπό τά σοβιέτ τῶν λαϊκῶν αντιπροσώπων σάν ὄργανα τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας». Μέ τή σειρά του ὁ Γ. Κουσνέτσοφ (ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἰνστιτούτου Νομικῶν Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ), μιλώντας γιά τή μεταρρύθμιση τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, ἔλεγε ὅτι κεντρικός στόχος εἶναι νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀναγέννηση τῶν σοβιέτ, νά πάρουν στά χέρια τους πραγματικά τήν ἐξουσία. «Μόνο μ' αὐτό τόν τρόπο», τόνιζε, «θά ἀρχίσουμε νά καταστρέψουμε τόν αὐταρχικό διοικητικό μηχανισμό πού διαμορφώθηκε τίς τελευταῖες δεκαετίες»⁴¹. Ἀλλά ἀπό τότε, ἀντί γιά τή Σοβιετική, εἶχαμε τήν Π ρ ο ε δ ρ ι κ ῆ Δημοκρατία στή Σ.Ε. Ἐβδομήντα χρόνια «σοσιαλισμοῦ» κατέληξαν στήν ἐξουσία τοῦ ἑνός ἀνδρός!

«Νά καταστρέψουμε τόν αὐταρχικό διοικητικό μηχανισμό!» Ἐδῶ οἱ δικοί μας «μαρξιστές» ἐλπίζουν νά κάμουν δημοκρατικό τό ἀστικό κράτος, καί οἱ Σοβιετικοί θέλουν νά καταστρέψουν τούς αὐταρχικούς μηχανισμούς;

Οἱ ἀντιθέσεις κόμματος, κράτους καί λαοῦ δέν εἶναι, κατ' ἀρχήν, ἀνταγωνιστικές στό σοσιαλισμό. Κατ' ἀρχήν! Τί ἔδειξε ὅμως ἡ ἱστορική πείρα; Ὅτι οἱ ἀντιθέσεις στό σοσιαλισμό εἶναι δυνατό νά πάρουν ἀνταγωνιστική μορφή. Ἡ ἀντίθεση τῆς ἐργατικῆς τάξης μέ τήν ἀστική καί μέ τό ἀστικό κράτος εἶναι ἀπό τή φύση τῆς ἀνταγωνιστικῆς. Δέν εἶναι δυνατόν, συνεπῶς, νά λυθεῖ, παρά μόνο μέ τήν καταστροφή τοῦ συντηρητικοῦ πόλου τῆς. Στήν περίπτωση μιᾶς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, ἡ αὐτονόμηση τοῦ κόμματος καί τοῦ κράτους καί ἡ ἐπιβολή τους στήν κοινωνία μέ τήν κατάπνιξη τῆς ἐργατικῆς δημοκρατίας, τά προνόμια καί τή διαφθορά ἀπό τή μιά, τήν ἀποξένωση, τήν παθητικότητα καί τή φτώχεια ἀπό τήν ἄλλη, συνολικά ἡ νοθευμένη καί ἀνυπόφορη πραγματικότητα, μπορεί νά ὀδηγήσει στήν ὄξυνση τῶν ἀντιθέσεων καί στή μετατροπή τους σέ ἀνταγωνιστικές.

Μέ ποιό τρόπο θά λυθεῖ τότε ἡ ἀντίθεση; Μέ τό μόνο τρόπο πού εἶναι δυνατό νά λυθεῖ: μέ τήν καταστροφή τοῦ συντηρητικοῦ πόλου. Ὁ Κουσνέτσοφ τό λέει ρητά: Αὐτό πού πρέπει νά καταστραφεῖ εἶναι ὁ αὐταρχικός διοικητικός μηχανισμός. Τότε μόνον οἱ σχέσεις λαοῦ-κόμματος-κράτους μπορούν νά γίνουν σύμφωνες μέ τίς ἀρχές τοῦ σοσιαλισμοῦ. Συνεπῶς: ἐνῶ ἡ σοσιαλιστική ἐπανάσταση ὀφείλει νά καταστρέψει τό ἀστικό κράτος, ἡ πολιτική-κοινωνική ἐπανάσταση στίς χῶρες τοῦ κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ δέν ὀφείλει νά καταστρέψει τό σοσιαλιστικό κράτος, ἀλλά τόν αὐτονομημένο μηχανισμό πού συνιστᾶ τήν ἐκτροπή καί τήν ἄρνησή του.

Πώς όμως θά πραγματοποιηθεῖ ἡ «ἐπανάσταση μέσα στήν ἐπανάσταση»; Γιά τήν ὥρα παρακολουθοῦμε τούς δύσκολους δρόμους τῆς περεστρόικας καί διαβλέπουμε τούς κινδύνους πού τήν ἀπειλοῦν. Βλέπουμε τήν κραυγαλέα ἀντίθεση νά διαιωνίζεται στή Ρουμανία. Βλέπουμε, ἀντί γιά λύση τῆς ἀντίθεσης στήν Πολωνία, ἕνα ἐπιταχυνόμενο γλίστρημα πρὸς τήν παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ. Καί τήν ὥρα πού γράφονται οἱ γραμμές αὐτές, ὁ μηχανισμός τοῦ ΚΚΚ, γιά νά διατηρήσει τήν ἀντίφαση ἀνάμεσα στήν παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ καί τή θωράκιση τοῦ αὐταρχικοῦ κράτους, δέν διστάζει νά λιώσει μέ τά τάνκς τά κορμιά τῶν φοιτητῶν καί τῶν ἐργατῶν.

Ἐντέλει πρόκειται γιά τό πρόβλημα: Ποιός θά κατέχει τήν ἐξουσία; Ὁ λαός μέσω τῶν σοβιέτ, ἢ ἡ ἀνεξέλεγκτη γραφειοκρατία; Ποιός θά ἐλέγχει ποιόν; Ἀπό τήν πρακτική λύση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος θά ἐξαρτηθεῖ τό μέλλον τῆς ἀναδόμησης καί γενικότερα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Σέ ἄλλη γλώσσα ὁ Γκορμπατσόφ τονίζει: «Εἴμαστε ἀποφασισμένοι –με τήν ὑποστήριξη τοῦ λαοῦ– νά ἀποκλείσουμε ὀριστικά τή δυνατότητα σφετερισμοῦ τῆς ἐξουσίας, νά ἐξασφαλίσουμε σταθερές ἐγγυήσεις γιά τά δικαιώματα καί τίς ἐλευθερίες τῶν πολιτῶν». ⁴² (Ἡ ἀσάφεια τῆς γλώσσας ἐκφράζει τήν ἀντιφατικότητα τοῦ κινήματος τῆς ἀναδόμησης).

Ἡ διαδικασία γιά ἀλλαγὴ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἔχει ἀρχίσει στή Σοβιετική Ἐνωση. Στόχοι: Διαχωρισμός τοῦ κόμματος ἀπό τό Κράτος. (Καί παραταῦτα ὁ Γκορμπατσόφ συγκέντρωσε καί τίς δύο ἐξουσίες). Νέος τρόπος ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων. (Ἐφόσον θά ὑπάρχει ὁ παλαιός τρόπος ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων, θά ὑπάρχει τό ἴδιο βουβό κοινοβούλιο, κατά τόν Γιάκοβλεφ). Δικαίωμα τοῦ Ἄνωτάτου Σοβιέτ νά προβάλλει βέτο σέ διατάγματα τοῦ προεδρείου (ἐπί πολλές δεκαετίες στίς συνόδους τοῦ Ἄνωτάτου Σοβιέτ «ἀπουσίαζε» ἡ ἀρνητική ψήφος – τυπολατρικές συνεδριάσεις, ἀνούσια ὁμοφωνία κλπ. (Ριζοσπάστης, 4/12/88). Ἐκδοση ἐντύπου μέ τίτλο Ἰσθῆστια [Νέα] τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπου νά δημοσιεύονται τά πρακτικά τῶν πιό σημαντικῶν ἀποφάσεων (ἀνάλογη πρακτική ὑπῆρχε ἐπί Λένιν). Μείωση κατά 40-50% τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπαλλήλων στόν κρατικό τομέα πού σήμερα ἀνέρχονται σέ 15-20 ἑκατομμύρια. («Ὅσοι ἀποδεσμευτοῦν», γράφει ὁ Ντομπρίνιν, «θά ἀναγκαστοῦν νά ἀπασχοληθοῦν στήν παραγωγή, πράγμα πού φυσικά προκαλεῖ ἀντιστάσεις, γιατί πρόκειται γιά στέρηση συγκεκριμένων προνομίων πού ἀπολάμβαναν στίς προηγούμενες θέσεις τους» – ἄρα στή χώρα ὅπου ἡ ἐργατική τάξη κατέχει τήν ἐξουσία, εἶναι τιμωρία τό νά εἶσαι ἐργάτης!). Συνολικά, κατά τόν Γκορμπατσόφ, «ἡ ἀνασυγκρότηση δέν μπορεῖ νά προχωρήσει χωρίς τόν ἐκδημοκρατισμό τῆς ὅλης ζωῆς, χωρίς τήν ἀναγέννηση τῶν σοβιέτ, χωρίς τήν αὐτοκυβέρνηση τοῦ λαοῦ» ⁴³. Αὐτά πρὶν δύο χρόνια.

ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἄλλά καί αὐτή ἡ ἀσαφής καί ἠθικολόγα γλώσσα κοντεύει σήμερα νά ξεχαστεῖ μέ τό βάθεμα τῆς κρίσης τῆς κοινωνίας καί τόν κίνδυνο διάλυσης τοῦ ΚΚΣΕ.

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ πληροφόρησή μας γιά τό τί συμβαίνει στή Σοβιετική Ἐνωση εἶναι ἐλλιπής καί στρεβλή. Ἐπίσης εἶναι γεγονός ὅτι, μαζί μέ ἔννοιες ἐπί δεκαετίες ἀπαγορευμένες (σοβιέτ, αὐτοδιαχείριση, γραφειοκρατία κλπ.), πολλά κείμενα ἔχουν μιᾶ ἔντονη ἠθικολογική γλώσσα, ὅτι ἐγγένει ἀποφεύγεται ἡ συγκεκριμένη ἐπισήμανση τῶν π ρ ο ν ο μ ῶ ν, καθὼς καί ἡ ἀναφορά στήν ἐργατική δημοκρατία ἢ στήν ἐξουσία τῆς ἐργατικῆς τάξης. Καί τό βασικό ἐρώτημα εἶναι: Θά μπορέσει ἡ πρωτοπορία τῆς σοβιετικῆς κοινωνίας νά ἐκμηδενίσει τή γραφειοκρατία; Γιά τήν ὥρα, τήν πρωτοβουλία τήν ἔχει ἡ ἐνπολλοῖς ἀστικοποιημένη γραφειοκρατία, πού ἀλληθωρίζει πρὸς τή Δύση καί πού κύριο ἐχθρό της θεωρεῖ τό ρωσικό προλεταριάτο.

Μετά ἀπό 70 χρόνια δ ἠ θ ε ν π ο λ ι τ ι κ ο π ο ῖ η σ η ς τῶν πάντων, πού ὀδήγησε στήν οὐσιαστική ἀ π ο λ ι τ ι κ ο π ο ῖ η σ η, ἄρα στήν ἄγνοια καί στήν παθητικότητα, εἶναι ἄραγε οἱ Σοβιετικοί πολῖτες ἔτοιμοι νά ἀναλάβουν τό ἔργο τῆς πραγμάτωσης μιᾶς δεύτερης πολιτικῆς καί κοινωνικῆς ἐπανάστασης; Ἡ ἴδια ἡ διαδικασία τῆς ἀναδόμησης θά γίνει τάχα ὁ καταλύτης πού θά ἐνεργοποιήσει τίς λαϊκές μάζες, ὥστε ἓνα κίνημα μαζῶν, ἀναπτυσσόμενο μέσα στίς συνθήκες δημοκρατίας πού κατ' ἀνάγκην δημιουργεῖ ἡ ἀναδόμηση καί ἡ διαφάνεια, νά προχωρήσει καί νά ξεπεράσει τά πλαίσια ὅπου ἐνδεχομένως θά ἤθελε νά τό κρατήσῃ ἀκόμα καί ἡ ριζοσπαστική τάση τῆς σημερινῆς γραφειοκρατίας; Οἱ πρόσφατες ἐκλογές, οἱ λαϊκές κινητοποιήσεις καί τά ἀποτελέσματά τους συνιστοῦν μιᾶ ρητή καταδίκη τῆς γραφειοκρατίας. Τό πρόβλημα εἶναι ἂν αὐτή ἡ ἄρνηση θά μορφοποιηθεῖ βαθμιαῖα σέ ἓνα λαϊκό-προλεταριακό κίνημα, ἢ ἂν θά ἐκτραπεῖ πρὸς ἀντισοσιαλιστικές κατευθύνσεις. Σήμερα ὅλα εἶναι πιθανά, ἀλλά τό πιό πιθανό εἶναι τό χάος στήν οἰκονομία καί στήν κοινωνία. Καί ἐπειδή τό χάος δέν ἀποτελεῖ σταθερή κατάσταση, ἡ κατάρρευση τοῦ ὅποιου σοσιαλισμοῦ εἶναι πιθανή ἀκόμα καί στή Σ.Ε.

Ἐνεργοποίηση τῶν μαζῶν σημαίνει ἄρση τῆς ἀποξένωσης. Σημαίνει ἐνεργητική συμμετοχή. Ἄλλά στό σοσιαλισμό ὑπάρχει ἀποξένωση; Ποιός τολμᾷ νά ἐκστομίσει αὐτή τή βλασφημία; Μά, φυσικά, ὁ ἴδιος ὁ Γκορμπατσόφ:

Τό κύριο πού πρέπει νά γίνει σέ ὅλους τοὺς τομεῖς, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ πνευματικοῦ, εἶναι τό ξεπέραςμα τῆς ἀλλοτρίωσης, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἐμφανίζεται στό σοσιαλισμό ὅταν αὐτός παραμορφώνεται ἀπό αὐταρχικές, γραφειοκρατικές παρεκκλίσεις. Καί μόνο στό δρόμο τῆς δημοκρατίας, τῆς διαφάνειας, τῆς ἠθικῆς καθαρῆς τῆς κοινωνίας μας, μποροῦν νά ξεπεραστοῦν ἡ ἀλλοτρίωση, ὁ γραφειοκρατισμός, ὁ φορμαλισμός.⁴⁴

Λίγους μήνες νωρίτερα, ο Γκορμπατσόφ είχε θίξει πάλι τό ίδιο θέμα:

Στηριζόμαστε –καί ὀρθά– στήν κοινωνική ἐξασφάλιση τῶν ἀνθρώπων. Πετύχαμε πολλά καί δικαίως ὑπερηφανευόμαστε. Ὅμως ἐπιτρέψαμε –λαθεμένα– νά ὑποβαθμιστεῖ ἡ σημασία τῆς παραγωγικῆς πλευρᾶς τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων. Ἐποδυναμώθηκε ἡ στήριξη τῶν ὑψηλῶν ἀποτελεσμάτων στήν ἐργασία, γεγονός πού μᾶς ὀδήγησε τελικά στόν ἐξισωτισμό καί στήν ψυχολογία τοῦ ἐμπαιγμοῦ [...]. Ὁ ἐργαζόμενος δέν ἀνησυχούσε, δέν τόν ἀπασχολούσε ἡ αὐριανή μέρα. Ἄδυνατίσαν, ὑποβαθμίστηκαν τά κίνητρα, ἐξαφανίστηκε ἡ ζωντανή πρωτοβουλία, ἀποξενώθηκε ὁ ἐργαζόμενος ἀπό τή δουλειά του. «Γιατί νά δουλέψω περισσότερο, ἀφοῦ οἱ κοινωνικές κατακτήσεις μου δέν ἀπειλοῦνται;»⁴⁵

Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στά δύο προηγούμενα χωρία εἶναι σαφής. Φυσικά, ρουτίνα καί ἀδιαφορία ὑπάρχει. Ὅσοσο αὐτή δέν εἶναι κυρίως συνέπεια τῆς ἐξασφάλισης, ἀλλά τῆς ἀποξένωσης. Για νά ἀνιχνεύσουμε, συνεπῶς, τίς προϋποθέσεις προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ τεχνολογική ἐπιτάχυνση, χρειάζεται νά ἀνατρέξουμε στό χῶρο τῆς παραγωγῆς καί τῶν σχέσεων παραγωγῆς καί ὄχι στό χῶρο τῆς ψυχολογίας. Κατά τόν Β. Μέντβεντεφ (μέλος τοῦ Π.Γ.): «Τό κύριο εἶναι, ἴσως, ἡ ἀναδιοργάνωση τῶν σχέσεων ἰδιοκτησίας καί ἡ ὑπερνίκηση τῆς ἀποξένωσης τοῦ ἀτόμου ἀπό τήν κοινωνική ἰδιοκτησία πού δημιουργήθηκε στό παρελθόν»⁴⁶. Ἀλλά πρὸς ποιά κατεύθυνση θά ἀναζητηθεῖ ἡ ἄρση τῆς ἀποξένωσης;

10 Σοσιαλισμός καί Ἀγορά

Κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς. Ταυτόχρονα, κατά τούς ἀρμόδιους, ἐνίσχυση τοῦ ρόλου τῆς ἀγορᾶς. Μέχρι σήμερα, λέει ὁ Γκορμπατσόφ, εἶχε ὑποτιμηθεῖ ὁ ρόλος τῆς ἀγορᾶς στό σοσιαλισμό. Ἀλλά ἡ διαφορά σοσιαλισμοῦ-καπιταλισμοῦ δέν βρίσκεται στήν ἄρνηση τοῦ πλάνου ἢ τῆς ἀγορᾶς, ἀλλά στή θέση τίνων συμφερόντων ἐξυπηρετοῦν καί το πλάνο καί ἡ ἀγορά⁴⁷. Κατά τήν ἀποψη αὐτή, ἡ σοσιαλιστική οἰκονομία καλό εἶναι νά συμφιλιώνει τήν οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς μέ κείνη τοῦ κεντρικοῦ σχεδιασμοῦ. Ἡ πείρα μᾶς δείχνει, γράφει ὁ Γκορμπατσόφ, ὅτι ὁ κεντρικός σχεδιασμός πού ἀγνοεῖ τά κριτήρια τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς ἔχει ἀρνητικά ἀποτελέσματα γιά τίς λαϊκές μάζες. Ἀποτελέσματα ἐξίσου ἀρνητικά μέ τό νά μὴν ὑπακούει ἡ οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς στόν κεντρικό σχεδιασμό⁴⁸. Ἀντίστοιχα, μία ἐπιστημονικά

ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ

στηριγμένη κατανόηση του σοσιαλισμού σημαίνει ότι τό οικονομικό σύστημα θά πρέπει νά περιλαμβάνει τίς έμπορευματικές-χρηματικές σχέσεις.

Θεωρητικά ή αντίφαση σχεδιασμού και άγοράς θά μπορούσε νά είναι μία διαλεκτική-δημιουργική αντίφαση, κίνητρο προόδου τής σοσιαλιστικής κοινωνίας. Πώς θά λυθεί όμως στήν πράξη τό πρόβλημα;

Λειτουργία τών νόμων τής άγοράς. Άνταγωνισμός τών έπιχειρήσεων. Αυτόχρηματοδότηση. Κέρδη. Κλείσιμο τών μή-άποδοτικών έπιχειρήσεων. Κοινές έπιχειρήσεις μέ ξένο κεφάλαιο. Έπιχειρήσεις μέ 100% ξένο κεφάλαιο, τουλάχιστο στήν Πολωνία και τήν Ούγγαρία. Ίδιωτικές έπιχειρήσεις πού θά άπασχολούν μέχρι 500 εργάτες στήν Ούγγαρία και άπεριόριστο άριθμό στήν Πολωνία. Πρόκειται για νομοτελειακή, ένδιάμεση βαθμίδα; για τακτική ύποχώρηση μπροστά στά προβλήματα πού δημιουργήσε ή άποξένωση; ή για σπασμωδικά μέτρα πού δηλώνουν έλλειψη μαρξιστικής ανάλυσης τής κατάστασης και μακρόπνοης προοπτικής; Τό ξένο κεφάλαιο δέν θά επενδύσει στίς σοσιαλιστικές χώρες μόνο για νά κερδίσει, αλλά και για νά ύπονομεύσει από τά μέσα τίς όποιες σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής. Άντίστοιχα, ή συσσώρευση ιδιωτικού κεφαλαίου δέν θά δημιουργήσει μόνο κοινωνικές ανισότητες και αντιθέσεις και προβλήματα ανάμεσα στό κόμμα, τό Κράτος και τήν εργατική τάξη. Ή ύπαρξη και ή συσσώρευσή του δημιουργούν τήν οικονομική και κοινωνική βάση για τήν ένίσχυση τής καπιταλιστικής-άντισοσιαλιστικής αντιπολίτευσης. "Ό,τι λοιπόν δέν κατόρθωσε μέ τίς ένοπλες και ιδεολογικές έπεμβάσεις ό καπιταλισμός, θά τό κατορθώσει τώρα από τά μέσα, μέ ειρηνικές μεθόδους;

Έντωμεταξύ, ως γνωστόν, ό πιο αδύνατος κρίκος τής σοβιετικής οικονομίας, αλλά και τής οικονομίας άλλων χωρών, είναι ή γεωργία. Στήν περίπτωση τής Σ.Ε. ή κολεκτιβοποίηση θεωρείται από πολλούς ως ή αίτία τής στασιμότητας στήν ύπαιθρο. Σέ άλλες περιπτώσεις, όπως π.χ. στήν περίπτωση τής Πολωνίας, αίτία θεωρείται ή κυριαρχία τής ιδιωτικής κατοχής τής γής! Οί Σοβιετικοί έπιχειρούν σήμερα νά αναμορφώσουν τίς σχέσεις ιδιοκτησίας στήν ύπαιθρο. Οί νέες σχέσεις, γράφει ό Γκορμπατσόφ, και κύρια ή εκμίσθωση τής γής, είναι σέ θέση νά φέρουν γρήγορο οικονομικό αποτέλεσμα⁴⁹. Σέ μία σύσκεψη ό Γκορμπατσόφ ήταν πιο παραστατικός:

Πρέπει νά ειπωθεί ξεκάθαρα: "Αν κάποιος θέλει να εκμισθώσει γή και νά εργαστεί μέ συμβόλαιο, κανείς δέν έχει δικαίωμα νά του τό άπαγορεύσει. Τώρα τό άπαγορεύουν. Πρέπει νά λύσουμε τά χέρια του εκμισθωτή γής [...]. "Ο άνθρωπος πρέπει νά είναι νοικοκύρης. Βαριέστησε νά τον βάζουν πόστα, νά τον άγριεύει ό όποιοσδήποτε, όποτε του γουστάρει [...]. Νά, ένας τρακτορίστας στήν περιοχή του Πσκόφ έγινε πακτω-

τής. Έχτισε σπίτι, χρησιμοποιεί τρακτέρ, θεριζοαλωνιστική μηχανή. Έξηγησε: «Μπούχτισα νά μέ ἐλέγχουν καί νά μοῦ ὑποδείχνουν τί καί πῶς πρέπει νά τό κάνω ὅσοι δέν ἔχουν ἄλλη δουλειά. Μέ παίρνουν γιά βλάκα· ἐγώ βλέπω πολλούς βλάκες γύρω μου».⁵⁰

Τί φαίνεται πίσω ἀπό τήν παραστατική αὐτή γλώσσα; Πρῶτο, ἡ ἀποξένωση, καί ταυτόχρονα ἡ μορφή τοῦ γραφειοκράτη πού δέν εἶναι ἰδιοκτήτης τῶν μέσων παραγωγῆς ἀλλά πού εἶναι ἀφεντικό, καί πού συμπεριφέρεται σάν ἀφεντικό καί μάλιστα βάνουσο. Δεύτερο, ἡ μορφή τοῦ πρακτικοῦ, καταπιεσμένου, περιφρονημένου καί πονηροῦ χωρικοῦ, πού ἀποβλέπει ὄχι στό σοσιαλισμό, ἀλλά στήν ἀπόκτηση προσωπικῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ δεύτερος εἶναι τό ἐξίσου ἀπογοητευτικό προϊόν τοῦ πρώτου.

Ἡ ἀποξένωση τοῦ ἀγρότη ἀπό τή γῆ καί τά μέσα παραγωγῆς, κατά τόν Γκορμπατσόφ, εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά πάρει ἐκρηκτικές διαστάσεις ἡ ἀστυφιλία. Ὁ ἀγρότης εἶχε μετατραπῆ σέ διεκπεραιωτή, σέ μεροκαματιάρη. Ἀπό ἰδιοκτήτης, νοικοκυρῆς τῆς γῆς, ἔγινε ὑπάλληλος. Λύση: ἡ πολιτική τῆς ἐκμίσθωσης τῆς γῆς καί τῶν μέσων παραγωγῆς, εἴτε σέ οἰκογενειακή εἴτε σέ συλλογική βάση. Ἀλλά γιά πόσο χρόνο θά ἰσχύει ἡ ἐκμίσθωση; Ὁρισμένοι διαφωνοῦν μέ τό χρονικό περιορισμό της. Ἐτσι, π.χ., σέ ἀνταπόκριση τοῦ *Ριζοσπάστη*, ἕνας Ἑσθονός δηλώνει:

Διαφωνῶ μέ τό χρονικό περιορισμό τῆς ἐκμίσθωσης. Τί θά γίνει ἂν μετά ἀπό 20 χρόνια τό κολχόζ γιά διάφορους λόγους πάρει πίσω τή γῆ; Ὁ κάθε ἀγρότης πρέπει νά κατοχυρωθεῖ καί νά ξέρει ὅτι στή γῆ του θά δουλεύει γιά ὅλη του τή ζωή καί πῶς τά παιδιά του θά συνεχίσουν ἀπρόσκοπτα καί χωρίς κανένα κίνδυνο τήν ἀγροτική ζωή στό ἀγροτικό νοικοκυριό.⁵¹

Καθαρές σταράτες κουθέντες σέ ἀγροτική γλώσσα. Δέν ὑπάρχει λοιπόν ἄλλη λύση ἀπό τήν ἰδιωτική κατοχή τῆς τυπικά κρατικῆς γῆς;

Ὁ Μ. Σάντρα ἀπό τήν Ἑσθονία δέν μασάει τά λόγια του. Ἀγρότης-ρεαλιστής, θέλει τή γῆ δική του καί τῶν παιδιῶν του, ἔστω καί ἂν τυπικά ἰδιοκτήτης θά εἶναι τό Κράτος. Προτείνει λοιπόν νά κατοχυρωθεῖ νομικά τό δικαίωμα μεταβίβασης τῆς γῆς ἀπό τόν ἀγρότη μόνο στά παιδιά του. Ὁ Γκορμπατσόφ ἐξάλλου πιστεύει ὅτι «ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀγρότη νά ἀποχτήσει γῆ καί μέσα παραγωγῆς δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τό σοσιαλισμό». Καί ὁ Β. Μέντβεντεφ, μέ τή σειρά του, θά διαπιστώσει ὅτι «ἔχει ἀρχίσει μιά ἀναπότρεπτη διαδικασία πού θά δώσει νέες μορφές στήν κοινωνική ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς ἡ ὁποία, ἀπό πολλές ἀπόψεις, οὔτε διαφαίνονταν καν στίς τελευταῖες δεκαετίες»: ἐνοικίαση τῆς γῆς, ἀλλά καί τῶν ἐπιχειρήσεων, συνεταιρισμοί, ἀτομική πρωτοβουλία εἶναι οἱ μοχλοί πού θά

βοηθήσουν τή σχεδιοποίηση. Ἄλλά καί ἡ ἀγορά, στίς τωρινές συνθήκες, «εἶναι ἓνα ἀναντικατάστατο μέσο ἐναρμόνισης ἀνάμεσα στήν παραγωγή καί στίς αὐξανόμενες κοινωνικές ἀνάγκες»⁵².

Ἐχώρηση ἀπεριόριστης διάρκειας, πού σημαίνει οὐσιαστικά ἀναγέννηση τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας τῆς γῆς; Ἐχώρηση ὀρισμένου χρόνου, πού δέν θά ἱκανοποιήσει κανέναν; Αὐτό εἶναι ἓνα ἀπό τά πιό δύσκολα προβλήματα πού πρέπει νά λύσει ἡ «πρώτη χώρα τοῦ σοσιαλισμοῦ» μετά ἀπό 70 χρόνια «σοσιαλισμοῦ». Ἄλλά τά πράγματα εἶναι χειρότερα στή λαϊκή Κίνα. Σέ συνέντευξή του, στό *Ριζοσπάστη*, ὁ Ζ. Τσινμπέν χαρακτηρίσε μεγάλη οὐτοπία τό «μεγάλο ἄλμα». «Ρεαλιστής» καί αὐτός, προβλέπει ὅτι ἡ διάρκεια οἰκοδόμησις τοῦ πρώτου σταδίου τοῦ σοσιαλισμοῦ θά εἶναι ἓνας αἰώνας! Καί, κατά τόν Κινέζο «ἐπίσημο», ἡ ἰδιωτική πρωτοβουλία παίζει θετικό ρόλο στήν οἰκονομική ἀνάπτυξη. Φυσικά καί στήν Κίνα ὑπάρχουν ἰδιωτικές ἐπιχειρήσεις καί ὁ ἰδιωτικός τομέας προβλέπεται νά αὐξηθεῖ. Μάλιστα καί στήν Κίνα δέν ὑπάρχει νόμος πού νά καθορίζει πόσους ἐργάτες θά μπορεῖ νά προσλαμβάνει ἓνας ἰδιώτης. Σύμφωνα μέ μιᾶ ἀποψη, ὅποιος ἀπασχολεῖ πάνω ἀπό 8 ἐργάτες εἶναι ἐκμεταλλεὺς. Ὡστόσο ὑπάρχουν ἰδιωτικές ἐπιχειρήσεις μέ 100, 200 καί 300 ἐργάτες. (Ἀλήθεια, πῶς ἀντιμετωπίζει αὐτούς τούς «ἐκμεταλλευτές» τό κράτος τῶν ἐργατῶν;) Σέ ἐρώτηση, ἂν θά ξαναγεννηθεῖ μιᾶ νέα ἀστική τάξη καί πῶς θά ἀντιμετωπιστεῖ ἡ τάση τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου νά συσσωρεύεται, ὁ Ζ. Τσινμπέν ἀπάντησε ὅτι πρόκειται γιά θέμα πού ἀπαιτεῖ μελέτη! Ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι ὁ ἀνταγωνισμός τῶν κρατικῶν καί τῶν αὐτοδιαχειριζόμενων ἐπιχειρήσεων μέ τίς ἰδιωτικές θά εἶναι εὐεργετικός γιά τήν οἰκονομία. Πάντως, κατά τόν Ζ. Τσινμπέν, ἡ κινέζικη ἡγεσία ἐμμένει «στό σοσιαλιστικό δρόμο ἀνάπτυξης»⁵³. Τά τελευταῖα γεγονότα συγκεκριμενοποίησαν τό εἶδος τοῦ σοσιαλισμοῦ πού οἰκοδομεῖ ἡ κινέζικη γραφειοκρατία.

Ἡ τελευταία φράση τοῦ Τσινμπέν μᾶς παρηγορεῖ ἐφόσον, κομμουνιστές ὄντες, νιώθουν τήν ἀνάγκη νά μᾶς βεβαιώσουν ὅτι εἶναι ὑπέρ τοῦ σοσιαλισμοῦ καί ὄχι τοῦ καπιταλισμοῦ! Μόνο πού ἡ ἡγεσία τοῦ μεγάλου κινέζικου κόμματος δέν κατάφερε ἀκόμα νά λύσει τό γρίφο: πόσους ἐργάτες πρέπει νά ἀπασχολεῖ κανεὶς στό σοσιαλισμό γιά νά εἶναι ἐκμεταλλευτής; (Ἴσως στά κείμενα τοῦ Κομφούκιου νά βροῦν τή λύση στό πρόβλημα). Ἐπίσης ἡ κινέζικη ἡγεσία δέν μελέτησε ἀκόμα τό πρόβλημα, μήπως ξαναγεννηθεῖ στήν Κίνα μιᾶ νέα ἀστική τάξη – ἴσως βρεῖ καιρό νά τό θέσει σέ κάποια Ὀλομέλεια, ὅταν ἡ τάξη αὐτή θά ἔχει ἤδη ἀναγεννηθεῖ. Ἄλλά ἡ σφαγή τῶν ἐργατῶν καί τῶν φοιτητῶν στήν Πλατεία τῆς Οὐράνιας Γαλήνης φανέριωσε, μέ τόν τραγικότερο τρόπο καί πολύ πιό σύντομα ἀπ' ὅ,τι θά μπορούσε νά φανταστεῖ κανεὶς, τόν

έκρηκτικό χαρακτήρα τῶν ἀντιθέσεων πού γέννησε ἡ δεξιά στροφή τῆς κινεζικῆς «ἠγεσίας» – δεξιά στροφή πού δέν ἀπάλυνε, ἀλλά ἐνίσχυσε τή θηριωδία αὐτῆς τῆς κλίμακας, πού ἐξέφρασε, στήν ἀκραία της μορφή, τή σύζευξη τοῦ ἀδίστακτου «νεοσταλινισμοῦ» μέ τόν ἐξίσου ἀδίστακτο δεξιό ὀπορτουισμό.

Ἰδιωτικές ἐπιχειρήσεις μέ ἀπεριόριστο ἀριθμό ἐργατῶν στήν Πολωνία. Μέχρι 500 στήν Οὐγγαρία. Μέ ἀπεριόριστο ἀριθμό στήν Κίνα. Κοινές ἐπιχειρήσεις μέ ξένους καπιταλιστές. Ἐπιχειρήσεις πού θά ἀνήκουν ὀλοκληρωτικά σέ ξένους κεφαλαιούχους. Προσωρινή ἢ ἀπεριόριστη ἐκμίσθωση τῆς γῆς, δηλαδή οὐσιαστική, ἂν ὄχι καί τυπική, ἐπιστροφή στήν ἰδιωτική κατοχή τῆς γῆς. Συσσώρευση κεφαλαίου, ἀναγέννηση τοῦ πρ ο λ ε τ α ρ ι ἄ τ ο υ πού θά π ο υ λ ᾶ ξανά τήν ἐργατική του δύναμη στόν ἰδιώτη ἐπιχειρηματία. Ἀναγέννηση δηλαδή τῶν κ α π ι τ α λ ι σ τ ι κ ῶ ν σχέσεων παραγωγῆς στά πλαίσια τοῦ «σοσιαλισμοῦ». Μαζί μ' αὐτό: αὔξηση τῶν οἰκονομικῶν διαφορῶν, πλούσιοι καί φτωχοί, αὔξηση τῶν κοινωνικῶν ἀνισοτήτων, ἀνεργία καί ἀβεβαιότητα, νέες κοινωνικές ἐντάσεις ἀνάμεσα σέ κατηγορίες πληθυσμοῦ μέ ἀντίθετα συμφέροντα. Ταυτόχρονα: ἀντικειμενική ἐνίσχυση τοῦ ἄ τ ο μ ι σ μ ο ῦ, ἀναζήτηση τοῦ ἰδιωτικοῦ συμφέροντος, διάσπαση τοῦ κοινωνικοῦ ἴστου καί τῆς ὑπό διαμόρφωση σοσιαλιστικῆς συνείδησης· καθένας θά ἐπιδιώκει νά γίνει μικροϊδιοκτήτης, ἰδιοκτήτης, ἐπιχειρηματίας. «Πλουτίστε!» ἦταν ἡ συμβουλή τοῦ τεχνοκράτη-δήμιου πρωθυπουργοῦ τῆς Κίνας, πρὸς τοὺς συμπατριῶτες του!

Ποῦ θά ὀδηγήσουν τό καράδι τοῦ σοσιαλισμοῦ οἱ ἀντίρροποι ἄνεμοι πού φυσοῦν σήμερα ἀπό τά ὀρθάνοιχτα ἄσκια τοῦ Αἰόλου; Ὁ μύθος τῆς σταθερότητας τοῦ μισθοῦ κοντεύει νά ἐξατμιστεῖ. Ὁ πληθωρισμός χτυπᾷ ἤδη τίς πόρτες τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ»: «Ἀπό τό 1971 μέχρι τό 1985», τονίζει ὁ Γκορμπατσόφ στήν *Εἰσήγησή* του στήν Ὀλομέλεια τοῦ Ἰουνίου 1987, «ὁ ὄγκος τοῦ χρήματος σέ κυκλοφορία αὐξήθηκε κατά 3,1 φορές, ἐνῶ ἡ παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν μονάχα διπλασιάστηκε». Ἐπίσης ἡ νέα οἰκονομική πολιτική θά ὀδηγήσει στή μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργαζομένων στίς ἐπιχειρήσεις. Πολλοί «ἀρμόδιοι» ἤδη ὀμολογοῦν ὅτι θά ἐμφανιστεῖ ἀναπόφευκτα καί τό φαινόμενο τῆς ἀνεργίας. Στήν Οὐγγαρία προβλέφθηκε μείωση τοῦ εἰσοδήματος τῶν ἐργατῶν κατά 25% σέ ἕνα χρόνο. Ἡ προτεινόμενη οἰκονομική μεταρρύθμιση, ἐξάλλου, ἀναμένεται ὅτι θά ὀδηγήσει στήν κατάργηση 200.000 θέσεων ἐργασίας. Ἡ πλήρης ἀπασχόληση ἐπαφίεται στό δυναμισμό τῆς οὐγγρικῆς οἰκονομίας! Ἔτσι ἕνα ἀπό τά τελευταῖα ἐπιχειρήματα ὑπέρ τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀρχίζει νά καταρρέει μπροστά στήν πραγματικότητα τοῦ λεγόμενου ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀντίστοιχα στήν Πολωνία προβλέπεται στό ἄμεσο μέλλον ἀνεργία τῆς τάξεως τοῦ 15%.

Καί ἡ κατάσταση τῆς ἐργατικῆς τάξης στή ΓΔΛ θά εἶναι περισσότερο ἀδέβαιη μετά τήν ἀπορρόφησή της ἀπό τή Δυτική Γερμανία.

Πρόκειται τελικά γιά τακτικές, προσωρινού χαρακτήρα ὑποχωρήσεις, μπροστά στά σημερινά προβλήματα; ἢ γιά μιά μή-ἀντιστρεπτή πορεία μέ ἀπρόβλεπτες συνέπειες; Ἄλλά καί στή μιά καί στήν ἄλλη περίπτωση, ἡ ὄξυνση τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων εἶναι ἀναπόφευκτη. Ἐπίσης ἀναπόφευκτη εἶναι ἡ ὑπονόμευση τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας, ἡ παραπέρα ἐξάπλωση τοῦ ἀτομισμοῦ καί τό ἰδ ε ο λ ο γ ι κ ὸ χ ἄ ο ς. Ὅρισμένοι ζητοῦν ἤδη τήν εἰσαγωγή τῶν θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῶ ν στά σχολεῖα, ἐνῶ ἡ μαρξιστική φιλοσοφία ἔχει πέσει σέ ἀνυποληψία καί τείνει νά περιθωριοποιηθεῖ ἢ ἔχει ἤδη καταργηθεῖ. Τέλος, μέ τήν καθιέρωση ἢ μή τοῦ πολυκομματισμοῦ, πῶς θά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ ἀντιπολιτεύσεις, ὅταν θά ἔχουν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ καί κοινωνική βάση πού μᾶλλον θά ἐνισχύεται ἀντί νά τείνει νά ἐξαφανιστεῖ;

Συνολικά: τά μέτρα πού ἐξαγγέλλονται ἀπό ὁ ῶ κ ι ἀπό κει ἀποβλέπουν κυρίως στή βραχυπρόθεσμη ἀντιμετώπιση τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων, στήν ἀναζωογόνηση τῆς οἰκονομίας, πού ἀσφυκτιᾷ στά πλαίσια τῶν γραφειοκρατικῶν δομῶν. Ποιά προοπτική ὅμως διαφαίνεται; Ὑπάρχει θεωρητική ἐπεξεργασία τῶν προβλημάτων καί, κατά συνέπεια, ἐπεξεργασμένη σ τ ρ α τ η γ ι κ ῆ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησις; Ἡ πρόκειται γιά ἐμπειρικά, μικρόπνοα μέτρα, πού ἀποβλέπουν στήν ἄμεση ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων; Ὑπάρχει στρατηγική, ἢ ἀνοίξαμε τά πανιά καί ὅπου μᾶς πᾶνε οἱ ἀντίξοοι ἄνεμοι;

Τονίστηκε ἤδη: ἡ κατάσταση δέν εἶναι ἡ ἴδια σέ ὅλες τίς χῶρες τοῦ ἄλλοτε «σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου». Ἐντούτοις ἕνα κυρίαρχο χαρακτηριστικό εἶναι ἔκδηλο: ἡ πρωτοβουλία γιά ἔξοδο ἀπό τή σημερινή κατάσταση ἀνήκει ἀ κ ὸ μ α στό προνομιούχο-διευθυντικό στρώμα. Ἄλλά τό στρώμα αὐτό ἔχει τή δική του ἀντίληψη γιά τήν πραγματικότητα, διαμορφωμένη φυσιολογικά ἀπό τή σκοπιά τῆς προνομιούχας κοινωνικῆς θέσης του. Τό προνομιούχο στρώμα εἶναι λοιπόν ἀνίκανο νά δώσει μιά καθαρῆ-ἐπαναστατική λύση στήν κρίση. Ἄλλοῦ ταλαντεύεται ἀνάμεσα στίς σοσιαλιστικές διακηρύξεις καί τίς ὑποχωρήσεις στήν ἰδιωτική πρωτοβουλία, ἀλλοῦ ἀφήνεται νά ρυμουλκεῖται πρὸς τά δεξιά, καί ἄλλοῦ στηρίζεται, ὄλο καί περισσότερο, στή μυστική ἀστυνομία καί στά ὄπλα.

Ἄλλά δέν εἶναι μόνο ἡ ταξική ὀπτική αὐτοῦ τοῦ στρώματος. Εἶναι καί ἡ ἀ ν ι - κ α ν ὸ τ η τ ἄ του ν' ἀναλύσει μαρξιστικά τήν κοινωνική πραγματικότητα. Χρόνια συντηρητισμοῦ, ἱερατικῆς νοοτροπίας, ἐμπειρισμοῦ, ὑποκρισίας καί δειλίας, χρόνια ὑποβάθμισης τοῦ μαρξισμοῦ σέ ἀπολογητική σκότωση τόν ἐπαναστατικό πυρήνα

τῆς μαρξιστικῆς διαλεκτικῆς. Ἡ ἀναγέννηση τῶν δυνάμεων τοῦ σοσιαλισμοῦ – ὅπου καί ὅπως ὑπάρξει – δέν θά εἶναι ἔργο τοῦ σημερινοῦ ἱερατείου! Ἄλλά τό τραγικό εἶναι ὅτι μέχρι σήμερα οἱ λαϊκές μάζες δέν φάνηκαν στό προσκήνιο τῆς ἱστορίας. Ἐχοντας ταυτίσει τό σοσιαλισμό μ' αὐτό πού ἔζησαν καί ὑπέστησαν ἐπί δεκαετίες, φαίνεται νά ἀποστρέφονται τίς λέξεις μαρξισμός καί σοσιαλισμός, καί νά γοητεύονται ἀπό τή φενάκη τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ.

11 “Ὅπου οἱ Ἐργάτες εἶναι «Τεμπέληδες» καί «Συντηρητικοί»

Ἡ σημερινή κρίση εἶναι, πρῖν ἀπ' ὅλα, οἰκονομική. Καί γιά ἄλλη μιά φορά ἡ οἰκονομία προσδιορίζει τήν πολιτική. Μά δέν ὑπῆρχε ἄλλος δρόμος γιά τήν ἀνάκαμψη τῆς οἰκονομίας; Ἡ οἰκονομία προσκρούει στόν ἀτομισμό καί στήν ἀδιαφορία. Ἄλλά ὁ ἀτομισμός καί ἡ ἀδιαφορία συνδέονται μέ τήν «οὐσία» τοῦ ἀνθρώπου; ἢ μήπως ἡ ἀτομιστική, κληρονομημένη ψυχολογία δέν ἐξαλείφθηκε στίς συνθήκες τῆς ἀποξένωσης καί ἐπιζει, μέ νέα περιεχόμενα, στό ἐσωτερικό τῶν νέων σχέσεων ἐπί 45 ἢ καί ἐπί 70 χρόνια; Καί μοναδική «διέξοδος» εἶναι ἡ συνθηκολόγηση μέ τόν καπιταλισμό;

Οἱ σημερινές ἡγεσίες, σαστισμένες μπροστά στήν κρίση, δέ φαίνεται νά συλλαμβάνουν τό πρόβλημα ἀπό τήν ἀποψη τῶν ἐργαζομένων. Οἱ ἀστικοποιημένοι γραφειοκράτες φοβοῦνται, σέ τελευταία ἀνάλυση, μιά λύση ἀπό τή σκοπιά τῶν ἐργαζομένων. Τά μέτρα πού παίρνονται προϋποθέτουν, ἔμμεσα, ἄν ὄχι ρητά, ὅτι ἡ γραφειοκρατία σήκωσε τά χέρια μπροστά στόν ἀ τ ο μ ι σ μ ό καί τήν ὀ κ ν η ρ ί α καί δέν βρίσκει ἄλλη λύση ἀπό τήν ἀναξωγογήνηση τῆς οἰκονομίας μέσω τῆς ἐνίσχυσης τοῦ ἀτομισμοῦ!

Ἄρα ὁ ἐργάτης λοιπόν εἶναι φύσει ἀτομιστής καί τεμπέλης; Ἄλλά ἄν ὁ Μάρξ δέν ἔσφαλε γράφοντας ὅτι δέν ὑπάρχει μεταφυσική, ἀναλλοίωτη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, καί ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι τό σύνολο τῶν κοινωνικῶν του σχέσεων, τότε δέν θά ἔπρεπε νά ἐρμηνευτεῖ ἡ ἀδιαφορία καί ὁ ἀτομισμός μέ βάση τίς συνθήκες τῆς ἀποξένωσης, καί νά χαραχτεῖ μιά ἄλλη, πράγματι σοσιαλιστική προοπτική μέ βάση τήν ἀρχή Ὁ λ η ἢ Ἐ ξ ο υ σ ί α σ τ ᾶ Σ ο β ι ἔ τ; Αὐτό θά ἀπαιτοῦσε ὅμως διαυγή συνείδηση ἀπό τήν πλευρά τοῦ προνομιούχου στρώματος, αὐτοκριτική, παραίτηση ἀπό τά προνόμια – ὀριακά: ἐ ξ α φ ᾶ ν ι σ η αὐτοῦ τοῦ στρώματος. Μήπως ζητᾶμε πάρα πολλά ἀπό τό Ἱερατεῖο;

Ἐβδομήντα ἢ σαρανταπέντε χρόνια κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ ὀδήγησαν στό ἀδιέξοδο. (Κρατικός σοσιαλισμός: «ἀντίφαση ἐν τοῖς ὅροις». Ἀλλά ἡ ἀντίφαση αὐτή βρῖσκεται στόν πυρήνα τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων ποῦ μᾶς ἀπασχολοῦν). Στό ὄνομα «τοῦ λαοῦ» καί τοῦ σοσιαλισμοῦ καταπνίγηκε ἡ σοσιαλιστική δημοκρατία, ἀναπύχθηκε τό νέο προνομιούχο στρώμα, ἀποξενώθηκε ὁ λαός ἀπό τήν οἰκοδόμησι τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀπολιτικοποιήθηκε. Στίς στρεβλές σχέσεις στό χῶρο τῆς παραγωγῆς ἀντιστοιχοῦν στρεβλές σχέσεις στό χῶρο τοῦ νομικοῦ καί τοῦ ἰδεολογικοῦ ἐποικοδομήματος. Καί ὅλα αὐτά ὑπό τό πέπλο τῆς ὀρθοδοξίας. Τώρα ἡ ὀρθοδοξία γέννησε τήν ἄρνησή της: ἡ «ὀρθοδοξία», δηλαδή ὁ ἀναθεωρητισμός μέ ἀριστερή φρασεολογία, γεννάει τώρα τόν καθαρό ἀναθεωρητισμό.

Ἄσσοσιαλισμός δέν ἀρνεῖται τόν πολυκομματισμό, μᾶς βεβαιώνουν *ex cathedra* οἱ «ἐπίσημοι». Σύμφωνοι! Ἀλλά μέ ποιά ἔννοια; Ὁ πολυκομματισμός, στοιχεῖο φυσιολογικό στά πρώτα χρόνια μετά τήν ἐπανάσταση, ἐκφράζει τήν ὑπαρξή καταλοίπων τῆς παλαιᾶς κοινωνίας στό πεδίο τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, καθῶς καί στό πεδίο τῆς ἰδεολογίας. Τί ἐκφράζει ὅμως ὁ ὑπό ἐκκόλαψη πολυκομματισμός μετά ἀπό 70 ἢ 45 χρόνια «σοσιαλισμοῦ»; Καί ποῦ θά ὀδηγήσει, ὅταν θά ἀνδρωθεῖ ἡ νέα ἀστική τάξη στά πλαίσια τοῦ «σοσιαλισμοῦ» καί μέσα στό ἰδεολογικό χάος πού κυοφορεῖται; Μετά ἀπό 45 χρόνια κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ τό πλήγμα τῶν ἀντιθέσεων θά «λυθεῖ» μέ κάποια ἱστορικά ἀνέκδοτη παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ ἀπό τά μέσα; Ὅ,τι δέν κατόρθωσε ἡ διεθνῆς ἱμπεριαλιστική ἐπέμβαση θά τό κατορθώσει ἡ σταλινική «ὀρθοδοξία» καί ἡ σαστισμένη ἄρνησή της;

Ἄσσο κίνδυνος νά καταρρεύσει ὁ σοσιαλισμός σέ τούτη ἢ ἐκείνη τή χώρα δέν εἶναι γέννημα φαντασίας. Ὁμολογεῖται ἀπό τά πλέον «ὑπεύθυνα» (στήν κυριολεξία) πρόσωπα. Ἐτσι, π.χ., ὁ Κάρολ Γκρός, Πρωθυπουργός καί Γενικός Γραμματέας τοῦ Οὐγγρικοῦ Σοσιαλιστικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος, ὑποστήριξε ὅτι:

Ἐνα πολιτικό σύστημα πού εἶναι ἀνίκανο νά δημιουργήσει ἀνθρώπινες συνθήκες ὥστε ὁ κόσμος νά μὴν ἐγκαταλείπει τή χώρα, δέν μπορεῖ νά ἐπιβιώσει ἐπί μακρόν. Ἄν ὁ σοσιαλισμός δέν κατορθώσει νά δημιουργήσει τέτοιες συνθήκες, δέν θά ἀποτελέσει ἐναλλακτική λύση γιά τήν ἀνθρωπότητα.⁵⁴

Ἐκτιμοῦμε τήν παρηγορία τοῦ Κ. Γκρός. Ἀλλά γιατί ὁ σοσιαλισμός δέν δημιούργησε τέτοιες συνθήκες; Καί ὑπό ποιούς ὅρους θά μπορούσε νά τίς δημιουργήσει; Καί θά περιμένουμε τό χρόνο νά ἀποφασίσει γιά τή μοίρα τοῦ σοσιαλισμοῦ; Ἡ, τελικά, θά καταλήξουμε ὅτι ὁ σοσιαλισμός εἶναι ἡ σύγχρονη οὐτοπία; Τό πῶς λύθηκε ἡ κρίση στήν Οὐγγαρία τό ζήσαμε. Ζήσαμε καί τήν αὐτοδιάλυση τοῦ ΟΥΣΕΚ.

Ἀπό τήν πλευρά του, ὁ Στίπε Σούβαρ, Πρόεδρος τοῦ Προεδρείου τῆς Κ.Ε. τῆς Ἑνώσεως Γιουγκλοσλάβων Κομμουνιστῶν, σέ *Εἰσήγησή* του πρό μηνῶν παρέθεσε οἰκονομικά στοιχεῖα πού δείχνουν μία αὐξανόμενη πώλωση τῶν εἰσοδημάτων. «Σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα αὐτά, τό 10% ὄσων ἔχουν ἰδιωτικό τραπεζικό λογαριασμό, ἔχει τό 80% τῶν συνολικῶν καταθέσεων». (Προσθέστε τώρα καί αὐτούς πού δέν ἔχουν «ἰδιωτικό τραπεζικό λογαριασμό», προσθέστε καί αὐτούς πού δέν ξέρουν τί θά πει τράπεζα καί θά ἔχετε μιά ἰδέα γιά τήν ἰσότητά στή χώρα τῆς αὐτοδιαχείρισης). Καί ὁ Σούβαρ καταλήγει στό παρήγορο συμπέρασμα: «Ἡ Γιουγκοσλαβία βρίσκεται μπροστά στό δίλημμα: Νά λύσει τά προβλήματά της ἢ νά βαδίσει στήν καταστροφή»⁵⁵. Δύο δρόμοι λοιπόν ἀνοίγονται μπροστά στή γειτονική χώρα: ὁ δρόμος τῆς ἀρετῆς καί ὁ δρόμος τῆς κακίας. Τό ποιόν θά ἐπιλέξει «κεῖται γούνασι θεῶν»! Καί οἱ ἄρχοντες τῆς «νίπτουν τὰς χεῖράς των» ὡς νέοι Πόντιοι Πιλάτοι!

Ἔτσι, μπροστά στίς ἡττες μας, ἀρχίζουμε νά ὑποκλινόμαστε στίς καπιταλιστικές ἀξίες: στήν ἀγορά, στήν ἰδιωτική πρωτοβουλία, στήν ἰδιοκτησία. Καί φυσικά, ὑποκλινόμαστε καί στούς καπιταλιστές. Ἡ ἐρίτιμος καί σιδηρά Κυρία Θάτσερ, καθότι ὄχι μόνον σιδηρά ἀλλά καί φιλόσοφος, φθέγγεται ἀπό στηλῶν *Newsweek*:

Ἐομαρξισμός ἔφαγε τά ψωμιά του [...]. Οἱ οἰκονομικές, πολιτικές καί φιλοσοφικές ἀρχές τῆς Δύσης ὑπερίσχυσαν τοῦ σοβιετικοῦ μπλόκ [...].

Ἄν παρελπίδα ὁ Γκορμπατσόφ δέν ἐπιτύχει [...], θά χρειαστοῦν πολλά χρόνια γιά νά ἐπανακτηθεῖ ἡ ἀσφάλεια τῆς Δύσης.⁵⁶

Καί ὁ Πολωνός Πρωθυπουργός ἀνταποδίδει (προκαταβολικά) τή φιλοφρόνηση: «Θά μοῦ ἄρεσε πολύ νά εἶμαι μαθητής τῆς Κυρίας Θάτσερ»⁵⁷. No comment!

Ἄλλά «ἡ τελευταία λέξη δέν εἰπώθηκε ἀκόμα» (Brecht). Ἡ ἀναδόμησις, ἔστω καί ἂν ἀρχισε μέ πρωτοβουλίες ἀπό τά πάνω, τάραξε τά νερά τῆς στασιμότητος. Ἡ τύχη τῆς περεστρόικας δέν ἔχει ἴσως τελεσίδικα κριθεῖ. Ἀπό τήν ἐνεργητική ἢ μὴ παρέμβαση τῶν Σοβιετικῶν πολιτῶν θά ἐξαρτηθεῖ ἂν θά ὀδηγήσει στήν ἀναγέννηση τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ στό χάος.

Κατά τόν Γκορμπατσόφ, τό μεγαλύτερο ἐμπόδιο στήν ἀναδόμησις εἶναι ὁ συντηρητισμός πού ὑπάρχει σέ ὅλα τά στρώματα. Σύμφωνα μέ μιάν ἀνταπόκριση τοῦ Γ. Χουλιάρρα, «οἱ ἐργάτες στούς χώρους δουλειᾶς δέν δείχνουν πρὸς τό παρόν τόν ἀνάλογο δυναμισμό καί τήν πολιτική ὀριμότητα πού ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις. Σ' αὐτό ἀκριβῶς τό ἐπίπεδο ἐκδηλώνεται ἡ συμπαγῆς καί ἀπρόσωπη ἀντίσταση στήν περεστρόικα». Στήν ἴδια ἀνταπόκριση ἀναφέρεται ὅτι, κατά τόν ἀκαδημαϊκό Ἀμπάλκιν, ὑπάρχουν τρία στρώματα ἀντίστασης: (1) Ὁ γραφειοκρατικός μηχανισμός πού δια-

ΚΑΙ ΟΜΩΣ ΚΙΝΕΙΤΑΙ

τηρεί τήν ἰσχύ του. (2) Στελέχη τῶν ἰδεολογικῶν ἰδρυμάτων. (3) Μεγάλο μέρος τῶν ἀνειδίκευτων ἐργατῶν πού ἔχουν μεγάλες ἀποδοχές καί δέν θέλουν μέ τίποτα νά ἐξαλείψουν τή χειρωνακτική ἐργασία. Στήν τρίτη κατηγορία ἀνήκουν καί οἱ ἀγρότες.

Καί ἡ ἀνταπόκριση συνεχίζει:

Δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση — ὅσο καί ἂν φαίνεται παράλογο — ὅτι ἡ κοινωνία ἔχει ντοπαριστεῖ μέ ἰσχυρές δόσεις ἀδράνειας καί ἀνευθυνότητας [...]. Σήμερα λένε στό Σοβιετικό πολίτη: «Προσπάθησε, μπορεῖς νά κερδίσεις περισσότερα χρήματα». Καί αὐτός σκέφτεται: «Νά τά κάνω τί;». Νά πάρει ἀμάξι; Πρέπει νά περιμένει 10 χρόνια. Προτιμᾷ νά περάσει ἡσυχᾶ, χωρίς σκοτούρες αὐτά τά χρόνια.⁵⁸

Ἐξήντα χρόνια ἔξω ἀπό τήν πολιτική, μέσα στίς στερήσεις καί κάτω ἀπό τό ἀγρυπνο μάτι τῆς ἀστυνομίας, πῶς νά ἐνδιαφερθεῖ τώρα ὁ ἐργάτης γιά τήν πολιτική; Εἶναι φυσικό νά σκέφτεται μέ ὄρους οἰκονομικούς, μέ ὄρους ἀτομικοῦ συμφέροντος, νά σκέφτεται μέ ἕνα πνεῦμα φτωχοῦ ὑλισμοῦ μέσα στά πλαίσια τῆς ἀλλοτριώσεως.

12 Καί ὅμως κινεῖται

Σήμερα ὁ ἐργάτης ἀντιδρᾷ ἴσως μ' αὐτό τόν τρόπο. Ἀλλά ὁ μηχανισμός τῆς συμμετοχῆς κινήθηκε. Ἐστω καί ἀπό τά πάνω. Ὁ ἀλλοτριωμένος ἐργάτης μπορεῖ λοιπόν νά ἀποκτήσει συνείδηση τῆς δύναμῆς του. Ὅπως λέει ὁ Γκορμπατσόφ, οἱ ἀνοιχτοί ἐχθροί τῆς περεστρόικας εἶναι λίγοι. «Γιά τούς υπόλοιπους ἡ περεστρόικα αὐτή εἶναι μιά δύσκολη περίοδος ἐπανεξέτασης ὅλης τῆς ζωῆς τους, τῆς ζωῆς τῆς χώρας, καί ἀναζήτησης νέων προσεγγίσεων, νέων λύσεων καί ἀναγέννησης ξεχασμένων ἀξιών»⁵⁹. Ἴσως σήμερα μπορούμε νά ἐπαναλάβουμε τή φράση τοῦ Γαλιλαίου: *Er p u r s i m o n e!* («Ὅσες! ἐπιφυλάξεις | καί | ἂν | ἔχει κανεὶς γιά τήν προσωπικότητα τοῦ Γέλτσιν, οἱ κινητοποιήσεις τῶν Μοσχοβιτῶν ὑπέρ τῆς ὑποψηφιότητάς του, καθώς καί τό συντριπτικό ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας, φανερώνουν ὅτι ἕνα μέρος ἀπό τούς κατοίκους τῆς σοβιετικῆς πρωτεύουσας ὑποστήριξε ἐνεργητικά κάποιον πού ἐμφανίστηκε ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ριζοσπαστικῆς τάσης. Φυσικά βαθμιαῖα φάνηκε τό εἶδος τοῦ «ριζοσπαστισμοῦ» πού ἀντιπροσώπευε κι ὁ Γιέλτσιν).

Ἡ *Λιτερατούρναγια-Γκαζέτα* (1/6/88) ἐκφράζει τήν ἐλπίδα ὅτι «θά ὑπάρξουν ἐγγυήσεις πού δέν θά ἐπιτρέψουν νά ἐπαναληφθεῖ ἡ ἱστορία τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1964, ὅταν οἱ τύχες τῆς χώρας ἀποφασίστηκαν σέ κλειστή συνεδρίαση καί ὅλοι ξυπνώντας

τό πρωί έμαθαν ότι δέν κυβερνά ό Χρουτσόφ αλλά ό Μπρέζνιεφ». Καί τά *Νέα τής Μόσχας* (5/6/88) προειδοποιούν: «Έάν διακοπεί ή ανασυγκρότηση, θά είναι καί ή τελευταία, ένώ οί ύγιεις δυνάμεις θά φύγουν από τό κόμμα, θά τό εγκαταλείψουν». Τέλος, ό Γκορμπατσόφ, απεθυνώμενος προς τούς εργάτες ενός εργοστασίου τής Μόσχας, είπε σέ μία δραματική αποστογή: «Αν ή γραφειοκρατία για μία ακόμη φορά ανακόψει τίς μεταρρυθμίσεις πού άρχισαν –καί αυτό έγινε στό παρελθόν–, τότε αυτό θά είναι καταστροφικό για τή χώρα»⁶⁰. Άλλά τί έχει νά προτείνει ό Γκορμπατσόφ σέ αντίθεση μέ τούς συντηρητικούς; Ημίμετρα καί, όριακά, κατολίσθηση προς τήν αναγέννηση ιστορικά παρωχημένων μορφών ιδιοκτησίας.

Άλλά ή σημερινή πραγματικότητα όδηγεϊ, επίσης, στην έξιδανίκευση του παρελθόντος. Σέ περίφημο άρθρο τής *Σαβιέτκαγια-Ρασίγια*, έκθιαζόταν τό διοικητικό σύστημα τής εποχής του Στάλιν: «Νά μήν υπερβάλουμε μέ τίς διώξεις [...]. Δέν συνέβη τάχα καί τίποτα τό φοβερό τότε. Καθαρά Ίδανικά...». Καί ό Γ. Τουρέτσκι μέ επιστολή του στή *Σαβιέτκαγια-Κουλτούρα* έγραφε: «Καλύτερα καί πάλι νά θυσιάσουμε μερικά έκατομμύρια, για νά διατηρήσουμε τήν ήθική καθαρότητα των ύπολοίπων»⁶¹. Χάριν τής «ήθικης καθαρότητας» θά θυσιάσουμε ξανά μερικά έκατομμύρια ανθρώπων ύπάρξεων! Μόνο πού ό ναζιστικής έμπνευσης έπιστολογράφος ξεχνά ότι οί ρίζες τής σημερινής «άνηθικότητας» βρίσκονται άκριδώς στην περίοδο τής «ήθικης καθαρότητας». Τότε πού διαμορφώθηκε τό ά ν ε ξ έ λ ε γ κ τ ο ήγετικό στρώμα.

Τέλος, ύπάρχουν καί οί άσπονδοι φίλοι:

“Όταν οί άπροκάλυπτοι έχθροί των προοδευτικων αλλαγων, χάνοντας τίς θέσεις τους φεύγουν από τήν ιστορική σκηνή, έρχονται νά τούς αντικαταστήσουν οί όπαδοί τής «σταδιακής προόδου», στους όποιους άρέσει περισσότερο ή σταδιακότητα, παρά ή ίδια ή πρόοδος. Πρωταρχική τους έννοια είναι: νά μή βγει τίποτα κακό»⁶².

Άλλά καί πριν από τήν «περεστρόικα» κάτι κινιόταν στή σοβιετική κοινωνία. Μόνο πού, τόσο εκεί όσο καί στίς άλλες χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού», τά αντιπολιτευτικά κινήματα καί οί ιδεολογίες τής άμφισβήτησης είχαν συνήθως φιλελεύθερο, έθνικιστικό, σλαβόφιλο, άντισημιτικό, μεγαλορωσικό, φασιστικό, ούμανιστικό, μυστικιστικό-χριστιανικό χαρακτήρα. Τά άριστερά άναρχικά καί κομμουνιστικά κινήματα ήταν πάντα μία μικρή μειοψηφία.

Τό φαινόμενο δέν είναι άνεξήγητο: Δεκαετίες στέρησης των πολιτικων έλευθεριων καί τής συμμετοχής, δεκαετίες άποξένωσης, κατάργησης τής συλλογικότητας, έξατομίκευσης, άπολιτικοποίησης, διχοτόμησης τής κοινωνίας, όδηγούν στην άρνηση αυτου πού ύπάρχει. Άλλά αυτό πού ύπάρχει ταυτίζεται μέ τό σοσιαλισμό, έξου ή άντισοσιαλιστική αίχμη των περισσότερων απ' αυτά τά κινήματα. ‘Ο λαός, πολιτικά

ἀπαίδευτος, χωρίς μαρξιστική παιδεία, ἐφόσον ὁ μαρξισμός εἶχε ὑποβιβάσει σέ ἀνιαρή καί ἀπωθητική ἀπολογητική φλυαρία, ἦταν φυσικό, ἀρνούμενος τή γραφειοκρατική κοινωνία τῆς ἀνελευθερίας, τῶν προνομίων καί τῶν στερήσεων, νά ἀναζητήσει τή διέξοδο στίς ἀστικές δημοκρατικές καί φιλελεύθερες παραδόσεις ἢ στό ρωσικό μυστικισμό ἢ, ἀκόμα χειρότερα, στό ρωσικό μεγαλοϊδεατισμό. Τό ἄθλιο παρόν γέννησε συχνά τήν ἀρνήσή του μέ τήν ἐπιστροφή σέ ἐξιδανικευμένες μορφές τοῦ παρελθόντος. Ὡστόσο τά δεξιά, φιλελεύθερα καί ἀντισοσιαλιστικά κινήματα δέν ἦταν τά μόνα. Κυρίως μετά τό '80 ἐμφανίστηκαν καί ὁμάδες καί κινήματα μέ σοσιαλιστική προοπτική, πού ἐπιχειροῦσαν νά ἐπανασυνδεθοῦν μέ τίς ἐπαναστατικές παραδόσεις τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου.

Τελικά, ἡ κρίση τῆς γραφειοκρατικῆς-αὐταρχικῆς κοινωνίας τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» ἐκδηλώθηκε μέ διάφορες μορφές καί μέ διαφορετική ὀξύτητα στίς περισσότερες χώρες. Ἀλλά, ὅπως τονίστηκε ἤδη, ἡ κρίση αὐτή δέν εἶναι κρίση τοῦ σοσιαλισμοῦ, γενικά, ἀφηρημένα, καί συνολικά, ἐπειδή ὁ σοσιαλισμός δέν ὑπάρχει γενικά, ὡς ἰδέα πλατωνική. Ἡ κρίση εἶναι κρίση συγκεκριμένων μορφῶν, καί βασικά τῆς συγκεντρωτικῆς καί αὐταρχικῆς μορφῆς πού διαμορφώθηκε σέ μιά ὀρισμένη ἱστορική στιγμή, ὑπό καθορισμένες συνθήκες, καί πού ἀναπαράχθηκε, παρά τίς ἰδιομορφίες καί τίς διαφορές, σέ ὅλες σχεδόν τίς χώρες πού ἀποτίναξαν τόν κεφαλαιοκρατικό ζυγό μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Τό μοντέλο αὐτό ἀναπαρήγαγε, σέ διαφορετικές συνθήκες καί μέ διαφορετικό περιεχόμενο, ἱεραρχίες, ἐξουσιαστικές σχέσεις καί φαινόμενα ἀποξένωσης πού χαρακτηρίζουν τίς ταξικές κοινωνίες. (Βεβαίως ἡ γραφειοκρατία δέν εἶναι κάτοχος τῶν μέσων παραγωγῆς· ὡστόσο χάρη στήν προνομιούχα σχέση της μ' αὐτά, μετατράπηκε σέ προνομιοῦχο, ἐξουσιαστικό στρώμα πού ἔλεγε τήν κοινωνία ἀντί νά ἐλέγχεται ἀπ' αὐτήν). Ἡ ἱστορικά καθορισμένη αὐτή μορφή δέν εἶναι ὡστόσο αἰώνια. Εἶναι μεταβατική μορφή καί τό κίνημα τῆς ἀναδόμησης σήμανε τήν ἀρχή τοῦ τέλους μιᾶς ὀλόκληρης ἱστορικής περιόδου τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ». Γιά τήν ὥρα ζοῦμε τή χρεωκοπία τοῦ προτύπου (Πολωνία, Οὐγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Γερμανία), τήν παρατεινόμενη κρίση (Σ.Ε.) ἢ ἀκόμα τίς ἀπίθανες μεταλλαγές στή Ρουμανία καί στή Βουλγαρία.

Ἡ παλαιά συγκεντρωτική μορφή δέν μπορεῖ νά ἀναπαραχθεῖ αὐτούσια. Πού θά ὀδηγήσουν ὁμως ἡ σημερινή καί οἱ αὐριανές «ἀναδομήσεις»; Καμία «φυσική» νομοτέλεια δέν καθορίζει τήν ἔλευση τῆς κομμουνιστικῆς ἀταξικῆς κοινωνίας. Οὔτε ἡ θεϊκή βούληση, οὔτε ἡ Μοίρα, οὔτε οἱ «ὄρειχάλκινοι νόμοι τῆς ἱστορίας» δέν προκαθορίζουν τήν ἔκβαση τῆς σημερινῆς σύγκρουσης. Ἡ ἀποκατάσταση μιᾶς αὐθεντικῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας εἶναι μία ἀπό τίς δυνατότητες τῆς σημερινῆς

πραγματικότητας. Καί για νά πραγματοποιηθεῖ χρειάζεται ἡ συνειδητή ἐπαναστατική παρέμβαση τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἄλλά γιά τήν ὥρα οἱ μάζες ἔλκονται ἀπό τή γοητεία τῆς βιτρίνας.

Τό σημερινό προνομιούχο στρώμα, ἔστω καί ἂν δέν συνιστᾷ τήν κλασική ἐννοια τοῦ ὄρου, δέν θά παραιτηθεῖ ἀπό τήν ἐξουσία, τά προνόμια καί τίς ἀυταπάτες τῆς ἐξουσίας. Θά ἀνατραπεῖ ἢ θά διαιωνιστεῖ μέ τοῦτες ἢ ἐκεῖνες τίς ἀλλαγές. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή νίκη τῶν δυνάμεων τοῦ σοσιαλισμοῦ: ἡ ἐργατική δημοκρατία. Σ' αὐτές τίς συνθήκες ἡ κριτική καί ἡ αὐτοκριτική θά εἶναι οὐσιαστικός παράγοντας ἐξέλιξης καί δημοκρατίας. «Δέν θέλουμε νά γίνεται τό καθετί δεκτό μέ κλειστά μάτια, νά εἶναι ἄρθρο πίστεως. Ὁ καθένας πρέπει νά κρατᾷ ψηλά τό κεφάλι του, νά σκέφτεται τό καθετί καί νά τό ἐπαληθεύει γιά τόν ἑαυτό του» (Λένιν). Τά πιό περήφανα κεφάλια τῶν μπολσεβίκων κόπηκαν στήν περίοδο τῆς σταλινικῆς θηριωδίας. Μετά τήν τσαρική βαρβαρότητα καί τίς τραγωδίες τοῦ ἄσιατικοῦ δεσποτισμοῦ ὑπό τό ἔμβλημα τοῦ σοσιαλισμοῦ, εἶναι δυνατό νά ἐλπίσουμε ἄραγε ὅτι ἡ σοβιετική κοινωνία θά βρεῖ τόν τρόπο νά ἀρχίσει νά διανύει τήν αὐθεντική σοσιαλιστική της ἐποχή;

Ὁ καπιταλισμός, μέσα ἀπό τή φρίκη τῆς πρωταρχικῆς συσσώρευσης καί τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς, μέσα ἀπό πολέμους καί μέ τήν καταλήστευση τῶν «ὑπανάπτυκτων» ἐθνῶν, ἔφτασε στήν ἱμπεριαλιστική του περίοδο. Σήμερα τείνει νά κλείσει τήν ἱστορική του διαδρομή μέσα ἀπό τή διαδικασία τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ὀλοκλήρωσης καί τῆς κυριαρχίας τῶν πολυεθνικῶν. Στό μέλλον ὁ καπιταλισμός δέν ἔχει νά προσφέρει ἄλλο ἀπό ἀνταγωνισμούς, ἀβεβαιότητα, ἀποξένωση, φθορά τῆς φύσης, φθορά τῆς ἐργατικῆς δύναμης καί τῶν ἀνθρώπων. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ καπιταλιστική κοινωνία δέν εἶναι ἡ τελευταία μορφή ἀνθρώπινης κοινωνίας. Στούς λαούς ἐναπόκειται νά δημιουργήσουν μία κοινωνία ὅπου κίνητρο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος δέν θά εἶναι τό κέρδος, ἀλλά ἡ πληρότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Σοβιετική Ἑνωσις:
ὅπου οἱ Ἀντιθέσεις μᾶς ἐπιτρέπουν,
13 ἴσως, νά εἴμαστε Αἰσιόδοξοι

Ὁ μαρξισμός λοιπόν πέθανε κατά τή σιδηρά Κυρία Θάτσερ καί τούς ἰδεολόγους τοῦ καπιταλισμοῦ, ὁ σοσιαλισμός θά διαμορφωθεῖ εἰρηνικά μέσα στήν κεφαλαιο-